

הארץ

ספרים

לא להוכיח שום דבר, למעט את אהבתי אל אדמת ארץ ישראל

עמוס קינן הגדיר את עצמו כ"בסך הכול מוטציה, תערובת של רצונות רבים בתוך נתונים שרירותיים, שאינם מאפשרים ואף לא יאפשרו את היותי בנו או מבשרו של זן חדש". מה היו הרצונות האלה ומה מנע ממנו את מה שביקש אולי להיות? במלאות שבוע למותו

יעקב שביט

14 באוגוסט 2009

הספר שכתבה נורית גרץ, אשתו, קיבע את מעמדו של עמוס קינן כאחד מגיבורי התרבות הישראלים. דברי ההספד שנאמרו ונכתבו בשבוע האחרון התייחסו לאישיותו, תיארו אותו, ובצדק, כטיפוס יחיד בסוגו, ואולי גם חד פעמי. אדם שהיו לו, אולי, חברים, אבל לא היה שייך לחבורה. זאב בודד, ובכל זאת ראו בו נציג של חלק מדור, וגם כמעצבו. הדיון הזה בדמות ובטיפוס גם הזכיר שהיה יוצר רב-גוני ורב-תחומי מן הסוג שמעטים כמוהו. לפני זמן לא רב ביקרתי בתערוכה בבית העירייה בפאריס שיוחדה לז'אק פרור ואמרתי לעצמי: הנה, זה עמוס קינן הצרפתי, ואולי להפך. ואכן, הביוגרפיה מבטיחה לאדם קינן חיים ארוכים בארכיון התרבות של החברה הישראלית, אבל מי לידנו יתקע שהיא תפנה את קוראיה לארבעה-עשר ספריו והם לא יסתפקו ביצירות שנכתבו עליו?

אם להשתמש במטאפורה השחוקה, נכון יהיה להגדיר את קינן כשועל, ובעצם, אפילו כפרפר שריפרף מתחום יצירה אחד לתחום אחר ולא התמסר לתחום

אחד. בכל אחד מן התחומים הרבים שעסק בהם היתה לו טביעת סגנון מובהקת, קיננית. השועליות הזאת, שבאה לידי ביטוי גם באופי האפוריסטי של הרבה מכתביו - הרבה אפוריזמים הם פנינים של ממש - לא נבעה, אולי, מחוסר היכולת להתמסר לדבר אחד, וגם לא מריבוי וגיוון של הכישרונות, אלא מן הצורך לתת ביטוי לפנים שונים ולרבדים שונים של אישיותו ושל עולמו.

קינן הגדיר את עצמו כ"בסך הכול מוטציה, תערובת של רצונות רבים בתוך נתונים שרירותיים, שאינם מאפשרים ואף לא יאפשרו את היותי בנו או מבשרו של זן חדש" ("דיוקנו של האמן כאמריקני"). מה היו הרצונות האלה ומה היו הנתונים השרירותיים שמנעו ממנו את מה שביקש אולי להיות? בלי ספק, היותו בן הזמן ובן המקום, והמוטציה היתה תרכובת של כמה יסודות: רומנטיקן מלא נוסטלגיה, סטיריקן מריר, אוונגרדיסט ספרותי ו"אדם תנ"כי" מובהק.

ובכל זאת, למרות ריבוי הפנים, נדמה שהיה בו גם משהו מן הקיפוד. הקיפוד הזה היה רומנטיקן נכזב שהאמין במהפכה ובלאומיות ילידית אטוויסטית, ובד-בבד הטיל ספק באפשרות מימושה וביכולתה להצמיח מציאות חדשה פרי דמיונו (ולא רק שלו). לכן, ובוודאי גם בהשפעת שנות גלותו בפאריס, הוא פנה ביצירותיו הספרותיות לתערובת של ז'אנרים ספרותיים, למסעות כורסה מדומים, למציאות שבורה, וגם לאפוקליפסה.

בסיפור הקצר "שני כתבי יד שאבדו" (פרוזה, 1977; נדפס ב"הבריחה אל הכלא", 2003) מסופר על שני כתבי יד שאבדו: אחד מהם הוא רומאן שבו התכוון המחבר "לשחזר את האווירה המיוחדת של ראשית שנות הארבעים, אווירה של הירואיות ומוזרות, תקוות גדולות, פחדים גדולים וייאוש, קונפליקטים כבירים וסערות שטילטלו את האנושות כולה. מה נכון יותר מאשר לרכז את כל

הנתונים האלה בפקעת אחת, לראות כיצד הפקעת הולכת ומסתבכת, בכוחו של גורל שלאיש אין שליטה בו, ואז - כמו באגדה העתיקה - רק אבחת החרב היא המתירה את הפקעת?"

ואולם, הרומנטיקן שבו גם יודע כי אבחת חרב כזאת לא תופיע לבתק את הפקעת והגאולה השלמה לא תבוא. ולכן, פן אחד שלו ממשיך לקוות, ואף להילחם בטחנות הרוח בכלי הנשק של הפובליציסטיקה והסאטירה, כדי לנסות לשנות את המציאות, פן שני שלו פונה אל המציאות הארצית, אל "החיים הטובים", ופן שלישי אחוז אכזבה וייאוש, פונה לתרבות העולם, אל האוונגארד ואל העולם הפנימי והמציאות המדומה.

את תשתית הקיפודיות שלו אפשר לנסות למצוא בביוגרפיה, אבל כשקינן ניסה להציג משנה סדורה של השקפת עולמו, הוא הסתפק בפן אחד של עולמו. מדובר בספר "שושנת יריחו" (1998), הקשור בלא מעט נימים בספרו "אל ארצך, אל מולדתך" (1981), אחד מן היפים בספרי המסע בארץ-ישראל. כאן בא לידי ביטוי פן האטאוויזם וה"ילידי" בגירסה קיננית של "תורת הסביבה". איש "העולם הגדול" ו"התענוגות" מתגלה בספרים האלה כאדם של "הטבע", שהוא, בעיניו, בעיני בני האדם החיים בתוכו, "צורך אורגני חכם ועתיק כימי החי על אדמות".

קינן הוא ציוני, בין היתר מפני שהציונות נועדה להחזיר את היהודי אל הטבע, השייך לו ושהוא שייך אליו. חטאה הגדול של הציונות בעיניו היא האגרסיוויות שלה אל הטבע והנוף ו"האגרסיוויות הזאת של הציונות, שנובעת מן השורש האינטלקטואלי שלה ועוברת דרך חוסר-ההבנה שלה אל הארץ, מולידה אותנו לא רק לכישלון ביצירת עם, אלא במקביל גם לכך שהארץ נחרבת והולכת".

כתוצאה מכך היהודים בארץ-ישראל חיים בניכור המוליד את דעיכתה של אהבת הארץ. תודעת הילידיות הזאת מביאה לראות בערביי ארץ-ישראל חלק אורגני מן הטבע ומן ההיסטוריה של ארץ-ישראל, ששום דבר לא השתנה בה מימי התנ"ך.

על "שושנת יריחו" מעיד אמנם קינן כי הספר "לא נועד להוכיח שום דבר, למעט את אהבתי אל אדמת ארץ ישראל", אבל, מלבד אהבה עמוקה, הוא גם ניסיון להגדיר מהי ארץ ישראל והוא בלי ספק ספר השייך לספרות שעניינה שבחי הארץ.

אין ב"שושנת יריחו" משנה סדורה, אלא אפוריזמים פיוטיים, המלמדים לא רק על היכרות עמוקה, אלא גם על אהבה שאין לה שיעור. קינן כאן הוא מה שראוי לכנות "Bible Believer". הוא רואה במסורות מקראיות היסטוריה לכל דבר ועניין ובארכיאולוגיה המקראית עדות מובהקת לאמיתותה. הוא נוטה לדמיון (כמו למשל דבריו על הקרתגנים שהגיעו עד חופי אוסטרליה וסין), להכללות פיוטיות - כמו, לדוגמה, שתולדותיה של יוון הן "מפגש רוח הים עם קצף הגלים", ואילו תולדותיה של ישראל הן "תולדות המפגש בין הרוח הגבוהה לעשב הנמוך". הוא "אדם תנכ"י", מפני שהוא קובע כי "מלחמת השחרור היתה המלחמה התנ"כית הראשונה והאחרונה מאז ימי התנ"ך" ודומה "לאמת ההיסטורית של תקופת ההתנחלות הקדומה". והוא "כנעני" מפני שהוא קובע כי "בן הארץ אינו יהודי יען כי יש לו מולדת. ועל כן - הוא יכול לדעת על היהדות, אך לא לדעת את היהדות".

קינן אינו רואה בארץ-ישראל סמלים מיתולוגיים, אלא ממשות חיה ונושמת. בד בבד הוא גם כותב כי "היהדות כשלעצמה היא אחת היצירות הנפלאות

והנשגבות של רוח האדם". לכאורה הוא "כנעני", שכן, לתפישתו, "מקום הופך להיות גם השקפת עולם", ולכן "גיאוגרפיה אינה רק עניין של טופוגרפיה. גיאוגרפיה היא אחד המרכיבים החשובים של ההיסטוריה של האדם, של התפתחותו הרוחנית, ושל הציוויליזציה שלו". זוהי הכרזה דטרמיניסטית, המובילה בהכרח להשקפה פסימית, שהרי ההיסטוריה של ארץ-ישראל אינה רק ההיסטוריה של כל יושביה, אלא גם של מאבק מתמיד ביניהם. "הערבי אינו זוכר שפעם, לפני שנות אלף, כבש בחרב ובדם את ארץ ישראל", הוא כותב.

הביוגרפיה האינטלקטואלית והספרותית שלו עצמו מעידה עד כמה מופרך הדטרמיניזם הרוחני-תרבותי הזה. קינן הוא אדם נוסטלגי ומפוכח, מאמין נלהב. וספקן מריר, ארצי ובעל דמיונות. אי אפשר לתייג אותו ולהניחו במגרה מסוימת. הוא לימד שאפשר להיות יושב בית קפה, עירוני, מצד אחד, ואיש טבע, מצד אחר, ילידי, בן בית בתרבות העולם, סאטיריקן עוקצני ואפוקליפטיקן מזה, ואדם עם רגליים על הקרקע מזה. דטרמיניסט, אך עם זאת נאבק לשינוי המציאות. קשה להאמין שיהיו עוד אנשים כמוהו.